Холодний Петро Іванович (старший) [18.12.1876, м. Переяслав, тепер м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. — 07.06.1930, м. Варшава, Польща] — український художник-імпресіоніст, книжковий графік, вчений, педагог, редактор, суспільно-громадський діяч.

Народився у заможній родині. яка зберігала народні традиції. Художні здібності успадкував по материнській лінії від роду Забіяків — художників та іконописців. Навчався у Київському університеті св. Володимира, де вивчав математику, фізику, мінералогію. Свій дар удосконалював у Київській рисувальній школі М. Мурашка. 1910 р. відбувся дебют П. Холодного як художника. 1911 р. разом із В. Кричевським, Ф. Красицьким, М. Біляшівським при співучасті О. Олеся започаткував «Організацію українських пластиків». Творчий метод художника — це поєднання українських народних традицій з іконографічним візантійським мистецтвом. Він — автор низки історичних портретів діячів минулого і своїх сучасників: Д. Вітовського, Ю. Романчука, Й. Сліпого та ін. Неперевершений майстер жіночого образу в українському образотворчому мистецтві («Дівчина і пава», «Тополя», «Катерина», «Княгиня Ольга», «Цариця Небесна»), реставратор Матері Божої Зарваницької. Портрет учениці Ольшанської-Стефановичевої критики порівнювали з «Джокондою» Леонардо да Вінчі. П. Холодний вніс вагомий вклад у скарбницю декоративно-монументального мистецтва як творець фресок, вітражів, ікон в Успенському соборі, Миколаївській церкві, Львівській духовній семінарії та у церквах багатьох сіл Галичини.

З відродженням української державності 1917 р. П. Холодний брав участь у створенні Національної галереї у Києві. Після 1918 р., виконуючи обов'язки директора Департаменту мистецтв при Центральній Раді, організовував заходи щодо ревіндикації мистецького майна, що вивозилося з України в Москву. Був членом-засновником і першим головою Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ), що діяв у Львові з грудня 1921 р. Було вирішено видавати фаховий мистецький збірник «Мистецтво» («Українське мистецтво»), який би віддзеркалював тодішнє мистецьке життя. До складу редколегії увійшов П. Холодний, який, до того ж, опрацював тему «Нове релігійне малярство України». Маючи досвід редактора в Українському науковому товаристві (УНТ), він запропонував порядок приймання статей до друку за правилами наукових товариств. Вихід першого числа збірника «Мистецтво» оголошено у газеті «Громадський Вісник» на січень 1923 р. Невдовзі вже розроблялася програма другого числа збірника, який мала друкувати видавнича спілка «Українське слово» у Берліні. Передмова «Credo» Гуртка Діячів Українського Мистецтва», історичні розвідки «Шляхи розвитку українського мистецтва» і «Т. Шевченко — маляр» належали перу П. Холодного. (Не виявивши цих видань, відомості подаємо за архівними джерелами.) 1926 р. було засновано періодичне видання в галузі мистецтва «Українське мистецтво», до складу редколегії ввійшли П. Холодний і М. Голубець.

Окрім художньої творчості, П. Холодний виступав у пресі із публіцистичними та критичними статтями в галузі образотворчого мистецтва (Образ воздвиження Хреста з церкви с. Ситихова біля Львова // Стара Україна. — 1925. — № 7—10. — С. 154—157 та ін.). У співавторстві з В. Пещанським вийшла стаття «Техніка мальовил Вірменського собору у Львові» (Там само. — С. 126). Опублікував науково-популярні статті (Отаман Сірко та запорожці у мистецтві // Життя і знання. — 1928. — № 3. — С. 73—76; Запорожці пишуть листа турецькому султану // Там само. — С. 75). П. Холодний підтримував тісні зв'язки з Національним музеєм, отож опублікував статтю «Відповідь на запит» (Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові: Збірник. — Львів, 1930. — С. 4—5). Надрукував також мистецтвознавчу роботу «Епитрахиль XVII віку у церкві с. Вольсвин» (Записки Чина св. Василія Великого. — Жовква, 1926. — Т. 2, вип. 1—2. — С. 158—160). Опис мистецького життя у Східній Україні, організації перших виставок творів українських художників на початку XX ст. міститься в опублікованому п. н. «Автобіографія» листі митця до М. Голубця 12 червня 1921 р. (Світ: Дод. до газ. «Неділя». — 1931. — № 1. — С. 3—6).

П. Холодний — автор рецензій на нові мистецькі видання: «Збірник Секції мистецтв Українського Наукового Товариства» (Київ, 1920); книги М. Голубця «Українське малярство під покровительством Ставропігії» (Львів, 1920) та Я. Мамонтова «Сучасні проблеми педагогічної творчості. Ч. І. Педагог як мистець» (1922 р.); монографію «О. Архипенко», яка вийшла у видавництві «Українське слово» (Берлін, 1923) (українською, англійською, німецькою, французькою, італійською мовами, готувалося видання ще й японською). Рецензію на книгу В. Пещанського «Давні килими України: Збірки Національного музею у Львові» (Львів, 1925) опубліковано у часописі «Стара Україна» (1925. — № 7—10. — С. 172).

Згідно з Каталогом посмертної виставки праць у Національному музеї у Львові 1931 р. творчий спадок, який залишив П. Холодний, налічував 350 експонатів. Трагічна доля спіткала його мистецький здобуток: буремні роки знищили майно приватних колекцій сучасників художника та організацій, які володіли його живописними роботами, у 1950-х рр. було ліквідовано майже 30 картин із фондів Львівського музею українського мистецтва, а розписи в каплиці Богословської академії у Львові — замальовані.

Ще одна царина діяльності П. Холодного — книжкова графіка. Тісна співпраця єднала художника з видавництвами «Червона Калина» і «Просвіта». Як ілюстратор він володів своїм, притаманним тільки йому стилем, був новатором у жанрі плаката й афіші. Здійснив художнє оформлення багатьох видань, зокрема: віньєтки та окремі ілюстрації ілюстрованого журналу для дітей «Ранок» (Кам'янець на Поділлі, 1920. — № 1), громадсько-політичного економічного та літературного часопису «Визволення» (Львів, 1921. — Р. 1), «Лірник» (на обкладинці) «Історичного календаря-альманаху Червоної Калини на 1926 рік» (Львів, 1925), віньєтки на обкладинках підручників М. Чайковського «Алгебра» (Прага, 1925—1926. — Кн. 1—2), обкладинки та ілюстрації до оповідання М. Чайковського «За силу сонця» (Львів, 1925. — 192 с.), віньєтки на обкладинці та ілюстрації до історичної повісті Є. Гребінки «Чайковський» (Львів: Просвіта, 1926. — 143 с.), ілюстрації до букваря С. Козицького, І. Шуминського «Учітеся: Перша книжка для дитини» (Львів, 1928. — 80 с.), обкладинки Календаря «Просвіти» (Львів, 1928 р.). Чотири роки поспіль (1926—1929) оформляв обкладинки до календаря-альманаху «Дніпро», створив афішу для товариства «Сільський Господар». Розпочав працювати над ілюстраціями до історичної повісті В. Бірчака «Володимир Ростиславович», але важка хвороба не дозволила йому закінчити це завдання. Дві ілюстрації, які містяться у цьому виданні, — останні графічні роботи митця.

У видавництві товариства «Просвіта» друкували окремими аркушами репродукції його кольорових ілюстрацій до повісті Є. Гребінки «Чайковський», адже це видання завдяки художньому оформленню вважалося одним із найкращих. Багато періодичних видань вважали за честь публікувати на своїх сторінках репродукції картин П. Холодного. Репродукції ранніх живописних робіт митця вміщувалися ще у дореволюційних виданнях: «Івасик і відьма» (Рідний Край. — 1912. — Ч. 4. — С. 17), «Вітер» (Дзвін. — 1914. — Ч. 1. — С. 52), шевченківський образ «Катерина» («Ілюстрована Україна»). Тісну співпрацю він налагодив із науково-популярним часописом «Життя і знання», неперіодичним літературним журналом «Ми». 1923 р. через письменницю і мистецтвознавця І. Федорович-Малицьку разом з іншими членами ГДУМ надіслав у англійський мистецький часопис «Studio» репродукції своїх живописних робіт: «Ой у полі жито», портрети М. Безручка, Ю. Тютюнника, «Цариця Небесна», «Св. Зосима і Саваофа».

Широкий світогляд та видатні здібності натури П. Холодного проявлялися у різних галузях культури та науки. Після закінчення університету, з часу відкриття Київського політехнічного інституту (1898 р.) почав працювати асистентом, згодом — професором на кафедрі фізики. Поєднуючи мистецькі зацікавлення із професійною діяльністю у галузі хімії та фізики у лабораторії інституту, він вивчав темперні фарби, проводив технічний аналіз, робив досліди над ними. Займаючись науковою роботою в галузі хімії колоїдів, опублікував у російських наукових журналах кілька праць, присвячених колоїдам срібла і селену та осмотичному тисненню колоїдів. Під час Першої світової війни займався розробками нових видів бойових газів і дезактивуючих засобів проти них. Матеріали цих досліджень залишилися не опублікованими.

Велике значення для утвердження наукової діяльності в Україні мало створення Українського наукового товариства в Києві. У 1911 р. П. Холодний очолив природничо-технічну секцію. Вийшли два збірники праць — «Збірник природничо-технічної секції Українського наукового товариства у Києві» (1911. — Кн. 1; 1912. — Кн. 2) — під редакцією П. Холодного та І. Фещенка-Чопівського. Було видано три томи праць, кожен з яких містив словник технічних термінів.

П. Холодний брав активну участь у діяльності київського товариства «Просвіта». Великою популярністю користувалися його науково-просвітницькі лекції. У той період особливого значення набувало впровадження української мови у сферу природознавства і техніки. П. Холодний поряд з іншими лекторами розшукував, вибирав та опрацьовував українську лексику, вносячи свою лепту до української наукової термінології. Таким чином він долучився до створення українського природничо-технічного словника, опублікованого у «Записках київського Наукового товариства», як результату співпраці Термінологічної комісії УНТ у Києві та Термінологічної комісії Української студентської громади при Київській політехніці. Цей словник став

основою подальших термінологічних праць у всіх ділянках прикладних наук: хімії, фізики, природознавства, медицини, техніки. П. Холодний — автор науково-популярної брошури «Як машина говорить (З народних лекцій, що впорядкувала Шкільно-лекційна комісія товариства «Просвіта» у Києві р. 1908—1909)» (К.,1909. — 14 с.). Ця поняттєво містка та інформаційно насичена брошура про роботу фонографа написана зрозумілою мовою, бездоганна за викладом, чудово ілюстрована.

Не полишаючи своїх наукових зацікавлень у роки революційних подій, П. Холодний відгукнувся на пропозицію В. Вернадського і розпочав дослідження залізобактерій, отримані ним результати доповнили перші наукові розвідки визначного вченого в галузі біохімії. Також і у «львівський період», коли малярство стало для вченого засобом для існування, він продовжував займатися науковими дослідженнями в лабораторії Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Результатом цієї роботи стали публікації: «Стабільні колоїдні розчини срібла» (Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ. — Львів, 1927. — Т. 26. — С. 171—172), а також у співавторстві з М. Музикою: «Досліди над реакціями стабільного колоїду срібла з електролітами» (Там само. — С.173—184). Брав участь в організації Бактеріологічно-хімічного інституту при НТШ.

Педагогічна та організаційно-освітня діяльність П. Холодного співвідносна з його творчими та науковими здібностями. На початку 1900-х рр. він став ініціатором створення гуртка вчителів, здебільшого свідомих українців, які задумали заснувати в Києві приватну комерційну школу. З 1908 р. до початку 1917 р. займав посаду директора цієї школи. З початком революції П. Холодного запрошено працювати в уряди молодої держави, де займався організацією освіти. Він сприяв організації скаутських організацій — «Січей» — як форми фізичного і морального виховання української молоді. 1917 р. створене в Києві Українське товариство шкільної освіти, членом якого він був, доручило йому скласти проект національної школи в Україні. Згодом цей проект ліг в основу концепції єдиної школи, над якою під керівництвом П. Холодного працювало багато комісій (у них брали участь видатні українські педагоги як Східної, так і Західної України). Його перу належать вступні статті до документа «Проект єдиної школи на Вкраїні. Кн. І. Основна школа» (Кам'янець-Подільський, 1919 р.). Друга частина проекту, що містила велику вступну статтю П. Холодного «Основа конструкції колегії», та програми з 23 предметів залишилися не надрукованими. П. Холодний брав участь у складанні програм із фізики, хімії, а програму з малювання склав особисто.

Працював над планами професійної освіти, але через зміну урядів матеріал залишився не відредагований і не готовий до друку (зберігався в архіві Уряду УНР), підготував проект управління освітою, який було затверджено 24 лютого 1919 р. Його багаторічну працю — «Статут єдиної школи» — було надруковано в офіційному органі республіки — «Віснику Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки» (1921. — Вип. 3). Наприкінці 1920 р. П. Холодний, перебуваючи з урядом у Польщі, розробив план, який давав можливість демобілізованим українським військовикам вступати до вищих навчальних закладів Польщі, організував інтернат для українських студентів у Варшаві. Ці заходи дали змогу отримати вищу освіту багатьом сотням українців.

З другої половини 1922 р. почав викладати в українських високих школах у Львові: фізику — в Українській політехнічній школі, аналітичну хімію — в Українському таємному університеті.

Неабиякі організаційні здібності, надзвичайна працездатність, великий педагогічний досвід дозволили П. Холодному займати керівні посади, зокрема заступника генерального секретаря народної освіти при Центральній Раді, товариша міністра освіти при Гетьманаті і Директорії, а з 1919 р. — виконувати обов'язки міністра освіти.

П. Холодний займався благодійницькою діяльністю, брав участь в організації мистецьких лотерей для збору коштів на видання збірника «Українське мистецтво», для організації українських (таємних) високих шкіл. Виступав із рефератами на наукових з'їздах (лікарів і природників). 23 листопада 1929 р., вже будучи хворим, виголосив свою останню публічну доповідь «Збереження українського стилю при будові і урядженні культурних установ» на Українському освітньому конгресі. 1930 р. виїхав на лікування до Варшави, де й помер. Похований на Вольському цвинтарі.

Літ.:Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / Голов. ред. В. Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1984. — Т. 10. — С. 3621—3622; Український Радянський Енциклопедичний Словник: У 3 т. — К., 1968. — Т. 3. — С. 694; *Голубець М.* Холодний. — Львів, 1926. — 26 с.; *Лісовський Р.* Петро

Холодний (1876—1930). — Прага: Вид-во української молоді, 1932. — 16 с.*; Холодний П.* Автобіографія: З листа пок. митця до ред. М. Голубця. 12.6.1921 // Світ: Дод. до газ. «Неділя». — 1931 — № 1. — С. 3—6; *Горняткевич Д.* П. І. Холодний // Календар Альманах на 1955 р.: Укр. т-во «Відродження» в Аргентині. — Буенос-Айрес, 1955. — С. 141—147; Петро Іванович Холодний (1876—1930): Матеріали до біобібліограф. покажч. / Уклад.: С. Костюк, О. Держко. — Львів, 1996. — 47 с.; Іван Фещенко-Чопівський: Життєпис.-бібліограф. нарис // Визначні діячі НТШ. — Львів, 2000. — Ч. 8. — С. 90—97; *Коновець О.* Українська наука як феномен культури: Нариси історії від найдавніших часів до першої третини XX ст. — К., 2000. — С. 167; *Щербань Т.* Технічна та природнича секції в Українському науковому товаристві // Студії з поля історії української науки і техніки. — Львів, 2000. — С. 198—209.

Архівні джерела: ДАЛО. — Ф. 291, оп. 1, спр. 1.

Р. Самотий